

שְׁלִישׁ בַּמִּקְרָא

גליון 9

לְעוֹלָם יִשְׁלַשׁ אָדָם שְׁנוֹתָיו שְׁלִישׁ בַּמִּקְרָא

פרשת ויקרא ה' אלפים תשע"ח

מגזין תנ"ך

ללימוד והעמקה בנושאים וסוגיות בכתבי הקודש

"וַאֲנִי בְּנִיתִי בַּיִת זֶבֶל לָךְ וּמִכֹּחַ לִשְׁבֵּתָךְ עוֹלָמוֹם"

ההספק השבועי:

תורה: פרשת ויקרא

נביאים: שופטים פרקים יג-יח

כתובים: דברי הימים-א פרקים כז-כט

תוכן הענינים:

ג.....	תמצית הענינים
ה.....	אישי התנ"ך
ו.....	סוגיא במקרא
ח.....	פרשני המקרא

יוצא לאור ע"י מערכת "שליש במקרא".

ליצירת קשר:

shlishe24@gmail.com

התמונות באדיבות "ויקיפדיה".

תמצית הענינים

תמצית הפרקים הנלמדים בהספק השבועי

תורה: פרשת ויקרא

דיני קרבן עולה, מהבקר הצאן או עוף.

דיני קרבן מנחה: סולת, מאפה תנור, מנחה על המזבח, מנחת מרחשת, מנחת ביכורים.

דיני קרבן שלמים: מהבקר, מן הכבשים או מן העיזים.

דיני קרבן חטאת: לכהן משיח שחטא, לעדת ישראל שחטאו, לנשיא שחטא, ליחיד שחטא - שעירת עזים או כבש.

דיני קרבן אשם.

נביאים: שמואל א-א פרקים ד-יא

פרק ט

ישראל נלחמים בפלשתים בדבר שמואל, וישראל ניגפים לפניהם.

העם מחליטים לקחת איתם למלחמה את ארון האלוקים, אולם למרות זאת הם ניגפים לפני פלשתים, וארון ה' נלקח.

איש מהמלחמה מבשר לעלי על מות בניו במלחמה ועל הלקח ארון האלוקים, ועלי נופל מכסאו ומת.

פרק י

פלשתים לוקחים הארון למקומם, אולם בכל מקום אליו בא הארון סובלים התושבים מייסורים קשים.

פרק יא

פלשתים שולחים את הארון בחזרה לישראל בתוספת מנחה, והעם שמחים שמחה גדולה.

ה' מכה מכה גדולה בעם אשר ראו בארון האלוקים.

פרק יב

אנשי קרית יערים מעלים עליהם את הארון.

הימים אורכים והעם שבים אל ה'.

שמואל מקבץ את ישראל למצפה, וחוזרים אל ה'.

ישראל נלחמים שוב בפלשתים, והפלשתים נכנעים תחת יד ישראל.

פרק ח

בני ישראל אינם הולכים בדרכיו, ובני ישראל מבקשים משמואל שימליך עליהם מלך. הדבר רע בעיני שמואל, אולם ה' אומר לו שישמע בקול העם, ושמואל אומר לעם את משפט המלוכה.

פרק ט

שאול הולך לבקש את אתונות אביו שאבדו, ובדרכו נקלע לארץ צוף שם היה שמואל באותה העת, ונערו משכנעו להיכנס לנביא לשאול איה האתונות.

פרק י'

שמואל מושח את שאול למלך, ומשלחו לדרכו, ושאול אינו אומר לאיש את דבר המלוכה. שמואל מכנס את ישראל למצפה, ושם ממליכים את שאול למלך על ישראל, אולם בני בליעל בוזים את שאול.

פרק יא

מלך עמון חונה על יבש גלעד, ושאול אוסף את ישראל ומכה את עמון. ישראל בראשות שמואל עולים לגלגל ומחדשים את המלוכה.

כתובים: דברי הימים-ב פרקים ו-י

פרק ו

תפלת שלמה בבית המקדש.

פרק ז

כבוד ה' מלא את הבית, ושלמה חונך את הבית ואת המזבח, ומעלה אלפי זבחים על המזבח. ה' נראה אל שלמה, ומבטיח לו כי אם ימשיך לילך בדרכיו, המלוכה תמשיך אצל זרעו, אך אם יסורו יעזוב ה' את ביהמ"ק, וינתוש את ישראל מעל אדמתם.

פרק ח

ערים שבנה שלמה ועמים שכבש, וכמה דברים מסדרי מלכותו.

פרק ט

מלכת שבא באה לנסות את חכמת שלמה.

עשירותו של שלמה, ומיתתו.

פרק י'

המלכת רחבעם בן שלמה, והמלכת ירבעם בן נבט על ישראל.

אִישֵי הַתַּנ"ךְ

דמויות מן התנ"ך

שמואל

לתקופת המלכים, בהמליכו את שאול בן קיש למלך על ישראל, ומאוחר יותר אף המליך את דוד בן ישי, אשר זרעו קבלו את המלוכה בירושת עולם.

בשנת ב"א תתע"א בהיותו כבן 40 שנה מת עלי, ואז החל שמואל לשפוט את ישראל, אולם יש אומרים כי שפט כבר בחיי עלי.

לעת זקנותו, מינה שמואל את בניו יואל ואביה, לשופטים בבאר שבע, והם היו המעותרים למלאות את מקומו בהנהגת העם, אולם ראו העם כי בניו של שמואל אינם הולכים בדרכו הטובה, ועשר שנים לאחר שהחל לשפוט את ישראל⁴, ביקשו משמואל שימליך עליהם מלך להנהיגם, ובכך בעצם הסתיימה תקופת השופטים.

אכן שמואל המליך בדבר ה' את שאול בן קיש משבט בנימין למלך על ישראל בשנת ב"א תתפ"א. כאשר חטא שאול, העביר שמואל בדבר ה' את המלוכה לדוד בן ישי משבט יהודה, ומשחו בשנת ב"א תתפ"ג. למרות זאת מלכותו של דוד בפועל החלה רק לאחר מות שמואל, כאשר בתחילה הוא מולך בחברון על שבט יהודה בלבד, ובהדרגתיות הלכו והצטרפו אליו כל שבטי ישראל, עד שכעבור שבע שנים המליכוהו כל ישראל עליהם.

בשנת ב"א תתפ"ב מת שמואל והוא בן 52, והוא נקבר בביתו ברמה⁵. המסורת המקובלת היא, כי יום פטירתו היה בתאריך כ"ח אייר. מסורות שונות רבות יש על מיקום הרמה, וכן על מקום קבורתו של שמואל בימינו. המקום המפורסם ביותר כיום כקבר שמואל הנביא, הוא מצודה על יד הכפר נבי סמואל⁶, אולם יש ומרים כי הרמה נמצאת במקום אחר.

'סדר הדורות' הביא מסורת מספר המסעות 'מסעות בנימין', כי הנוצרים העבירו את עצמות שמואל מהרמה לשילה.

שמואל הנביא נולד בשנת ב"א תת"ל לבריאית העולם¹, לאביו אלקנה משבט לוי.

שמואל הינו אחד השופטים ששפטו את ישראל בין תקופת ההנהגה של משה ויהושע, לתקופת המלוכה. אולם למרות זאת הוא הדמות המשמעותית ביותר בין השופטים, וספר שלם מוקדש לתולדותיו - הלא הוא ספר שמואל.

יחודיותו של שמואל באה לידי ביטוי הן בתחילת דרכו, כאשר מיד אחר שנולד, הקדישה חנה את שמואל לה', וכבר משחר ילדותו – עת נגמל מחלב אמו היה שמואל דר במשכן ה' בשילה. והוא אף זכה להינבא כבר בגיל צעיר.

ספר שמואל מתאר היאך אמו חנה היתה עקרה, ולאחר תפילות רבות וברכת עלי הכהן זכתה לילד את שמואל. אולם בספר תנא דבי אליהו, מצאנו כי אף לאביו אלקנה היה חלק לא מבוטל בזכות שהביאה ללידת שמואל. המדרש מתאר כי אלקנה נוהג היה לעלות לשילה ארבעה פעמים בשנה, שלושה פעמים בשלושה רגלים, ועוד פעם אחת בנדבה. המדרש ממשיך ומתאר, כי אלקנה לא עלה לבדו למשכן, אלא אירגן את עלייתו בצורה כזו אשר גרמה פרסום גדול, ומהלך זה גרם בסופו של דבר שכל ישראל עלו לבית האלוקים בשילה. המדרש מסיים: 'אמר לו [הקב"ה] לאלקנה, אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכת אותם במצוות... אני אוציא ממך בן שיכריע את כל ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצוות, ויזכו רבים על ידו'.

מלבד זאת היה שמואל מפורסם כנביא לה'², ואף כונה 'רואה'³, והן בסוף תקופת הנהגתו, כאשר הוא זה שהעביר את ישראל מתקופת השופטים

¹ הלכנו בזה אחר שיטת ה'סדר עולם' ומשם לקוחים כל שאר התאריכים במדור זה אלא אם כן צוין אחרת. יצוין כי ישנם חילוקי דעות רבים בקשר לכל התאריכים המובאים כאן, וחלקם הגדול אף הובאו ב'סדר הדורות'.

² שמואל פרק ג, י"ט-כ.

³ פרק ט, ט.

⁴ נזיר דף ה' א'.

⁵ פרק כה

סוגיא במקרא

תפקיד השופטים

שיטת האברבנאל

חלק ב

מאת: ידידיה גולד.

מפאת אריכות המאמר הוא נחלק לשנים, וכאן יובאו רק השאלות שיש לעורר על דברי רבינו האברבנאל ז"ל שהבאנו בחלק הקודם, כשבחלק הבא תובא ההצעה שיש להציע בענין, ע"פ הפסוקים ודברי חז"ל.

א.

לתפקידו של המלך, אלא שנוסף עליו מה שהוא מחוייב בשפיטת העם והישיבה בבי"ד, מה שאין המלך מחוייב בו (וזה ההבדל השני שמנה בין המלך והשופט). ולא נראה כי זו היא הבנת חז"ל עכ"פ בביאור הכתובים.

אמנם גם בדברי חז"ל אנו מוצאים סתירה בדברים, כי במס' סוטה דף מה ע"א, כשמפרשים את פרשת 'עגלה ערופה', בה מצווה התורה (דברים כא, ב): "וְנִצָּאוּ זִקְנֵיךָ וְשֹׁפְטֵיךָ וּמִדְּדוּ אֶל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הָהָרָה", מביאה הגמ' את דברי ר"א בן יעקב הדורש את הפסוק כך - 'דתניא ר' אליעזר בן יעקב אומר, "זקניך" זו סנהדרין, "שופטיך" זה מלך וכהן גדול'. הרי שגם חז"ל פירשו לעיתים את המושג 'שופט', כמתפרש על המלך או עכ"פ על העומד בראש העם (הכה"ג), ובעז"ה נעמוד יותר על קושיא זו בהמשך הדברים.

בעיה נוספת העומדת לפנינו היא מה שהקשנו בפעם הקודמת בשאלה החמישית - 'אם תפקיד השופט והמלך בעיקרו הוא שווה, מפני מה א"כ ציוותה התורה עליו בשני מקומות שונים ציווים שונים, שעל השופטים ציוותה בתחילת פרשת שופטים כאמור לעיל, ועל המלך היא מצווה בהמשך הפרשה'. שרבינו האברבנאל לא נגע כלל בשאלה זו, ולא עוד אלא שהחריף אותה ביתר שאת, כיון שהעמיד שבעצם תפקידם אחד הוא עם הבדלי זכויות וחובות מסוימים.

ראשית, עלינו לעמוד על הבעיות המצויות בדבריו של רבינו האברבנאל ז"ל שהובאו בפעם הקודמת, ומתוך הכללת הדברים אולי להגיע לאיזו הצעה לסיכום בענין זה.

הבעיה הראשונה והעיקרית בדברי האברבנאל היא, שמשמעות דברי חז"ל על ציווי התורה למנות שופטים, נראית יותר שהשופט הוא הדיין הדן את ישראל במשפטם, ונושא במשאם ורב את ריבם, ומכריע בין איש ובין רעהו.

וז"ל רש"י בבארו את ציווי התורה (דברים טז, יח): "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לָהּ כְּכֹל אֲשֶׁר יִצְוֶה אֱלֹהֶיךָ נִתֵּן לָהּ לְשֹׁבְטֵיךָ וְשֹׁפְטֵיךָ אֶת הָעָם מִשֹּׁפֵט צֶדֶק" - 'שופטים, דיינין הפוסקים את הדין. ושוטרים, הרודין את העם אחר מצותן, שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט', עכ"ל, ומקורו מדברי חז"ל בתנחומא (סי' ב) ובספרי כאן, [ועי' כע"ז גם בתלמוד בבלי דף ז ע"ב ע"ש]. וכן גם כן מבואר בתלמוד בבלי מס' חגיגה דף יד ע"א בפרשם את עשר הקללות שקילל ישעיה את ירושלים באומר (ישעיה ג, א-ג): "כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יִצְבָּאוֹת מְסִיר מִירוּשָׁלַם וּמִיהוּדָה מִשֶּׁעַן וּמִשְׁעֵנָה כֹּל מִשֶּׁעַן לְחֵם וְכֹל מִשֶּׁעַן מִים: גְּבוּר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקַסֵּם וְזִקְנָן: שָׂרְ חֲמֹשִׁים וְנָשׂוּא פְּנִים וְיוֹעֵץ וְחֹכֵם חֲרָשִׁים וְנָבוֹן לְחֵשׁ" - 'שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו', הרי שלמדו חז"ל כי המושג 'שופט' משמעו - 'דיין'.

והנה לפי דבריו של רבינו האברבנאל הלא נתבאר, כי בעצם עיקר תפקידו של השופט שווה הוא

ב.

המלכים שופטים בין איש ובין רעהו, ובאמת גם האברבנאל הביא דוגמאות אלה, בעת שהשווה בין המלך לשופט באומרו ששניהם ממונים על דבר המשפט!! (עי' בדבריו בהשוואה השניה), והדברים קשים להולמם.

ג. במה שאמר האברבנאל בהבדל השלישי בין המלך והשופט, הוא מה שיש מצוות מיוחדות אשר המלך נצטוו בהם, ולא מצינו שנצטוו בהם השופטים, וכתב שסיבת הדבר היא מפני שהשופטים משועבדים יותר לדברי התורה מן המלכים, כי המלכים יכולים יותר לשפוט שלא ע"פ הדין. והדבר צריך ביאור. ועוד שהרי אף השופטים יכולים לדון ולענוש שלא ע"פ דין תורה כמו שאמרו (סנהדרין מו ע"א) - 'שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה', וכמו שהוכיח האברנאל עצמו בהשוואה השלישית שעושה בין המלך לשופט.

וכמדומה שבשביל לעמוד היטב על בירורה של סוגיא זו, עלינו לעמוד על ג' פרשות שבמקרא:

הראשונה - פרשת מינוי השופטים ומינוי המלך שלאחריה בפר' שופטים שבספר דברים. השניה - דברי המקרא בתחילת ספר שופטים על צורת ומתן תקופת השופטים. והשלישית - היא פרשת בקשת המלוכה שבספר שמואל. ונעמוד עליהן בעזה"י אחת לאחת.

ועוד יש לנו לעמוד בעצם דבריו של רבינו האברבנאל:

א. בהשוואה הראשונה שעשה בין השופטים למלכים, ששניהם מתמנים ע"י בי"ד וברצון ישראל. והנה אמנם מוצאים אנו שהשופטם נתמנו ברצון ישראל, כמו אצל גדעון ויפתח, אבל לא מצינו כלל שיהא להם איזה מינוי ע"י בי"ד או משיחה או בהסכמת כל שבטי ישראל, ולא עוד אלא שאף מצינו שופטים העומדים מעצמם להושיע את ישראל ללא שום מינוי והסכמה כלל, כמו אצל אהוד בן גרא ושמשון, ואילו אצל המלך אנו מוצאים שכל המלכות אינה אלא, כש'וְאָמַרְתָּ אֲשֶׁמָּה עָלַי מֶלֶךְ כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבִתִּי" (דברים יז, יד).

ב. בהבדל השני שכתב בין המלך והשופט, שהשופטים היו שופטים בין איש ובין רעהו, ואילו המלכים לא היו ממונים לשפוט בעם, אלא רק לנהלו במערכות המדינה ולהושיעם מאויביהם. והנה מוצאים אנו את דוד השופט הן אצל הגוזל את כבשת הרש (שמואל ב' פרק יב), והן אצל משל האשה התקועית (שם פרק יב), ועוד יותר מצינו בשלמה אשר בראשית ממלכתו, בבא לפניו משפט שתי הנשים הזונות (מלכים א' פרק ג), ובזכותו: "וַיִּשְׁמְעוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּירָאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חֲכָמַת אֱלֹהִים קָקַבּוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט" (שם פסו' כח). הרי שהיו גם

"עַל פִּלְגֵי מַיִם".

אמר רבי תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו - שלישי במקרא, שלישי במשנה, שלישי בתלמוד. מי ידע איניש כמה חי? כי קאמרינן ביומי. ('עבודה זרה' יט)

רש"י: ביומי - ב' ימים מקרא, וב' ימים משנה וכו', וכן כל שבע ושבע.

'תוספות': ליומי - בכל יום.

פרשני המקרא

תולדותיהם של מפרשי התנ"ך

רבי ישעיה די-טראני

מאת: הרב משה שמואל פרל-גולד.

שולחים אליו את תשובותיהם, ומתכתבים עמו רבות, ואף בני הורות שלאחמ"כ מביאים מדבריו⁵ הן בפרשנות המקרא והתלמוד והן בפסק הלכה, עד כי משווה אותו מהר"ם מרוטנבורג בתשובתו לחכמים הראשונים, וז"ל - 'ובכלל מי ירים ראשו ולבו על גאוני עולם הלל המאור הגדול רבינו גרשם, והגאונים רבינו אלפס, והרמב"ם, ורבינו ישעיה מטראני וכו'...'⁶.

מלבד מה שהיה תופס ישיבה בעירו 'טראני' וכפה"נ

גם בעיר 'ווירונא', אנו מוצאים אותו אף משוטט בכל רחבי איטליה הדרומית ורומניא, לצורך תיקון הקהילות ולהשגיה על קיום המצוות שיהא כדבעי במקומות אלו. ואנו אף מוצאים אותו מעיד שעלה לארץ ישראל במהלך מסעותיו.⁷

העיר טראני

כפי הנראה רוב ככל

חכמי איטליה בדור שאחריו היו תלמידיו, אבל מכ"מ מלבד נכדו הריא"ז, יודעים לנו בשמותם רק שנים, והם **רבי שמואל** הנזכר בתשובתו (סי' פח), ו**רבי אברהם הכהן** הנזכר גם הוא בתשובותיו ובהגהות בעל 'שבולי הלקט' לפירושו על התורה.⁸

על משפחתו ידוע לנו כי היה לו בן בשם רבי דוד, שאין לנו כלום על פעולותיו ומעשיו מלבד שנתעסק בכתבי אביו.⁹ מלבד זאת עוד היתה לו בת שנישאה לרבי אליה חתנו, וממנה נולד נכדו הגדול וממשיך דרכו רבי ישעיה השני המכונה ריא"ז¹⁰, שעליו המליץ הרי"ד בצחות - 'והנה בן בתי יורש אותי'.¹¹

זמן פטירתו של הרי"ד אינו ידוע, אבל בודאי נפטר אחר ד"א תתק"צ (זמן תשובתו האחרונה הידועה לנו) ולפני ה"א כ'¹².

רבינו ישעיה בן רבי מאלי¹ די-טראני (מכונה הרי"ד) היה מגדולי החכמים בדורו באיטליה, ונתפרסם כפרשן התלמוד ופוסק, ונודע אף כפרשן המקרא, אם כי פירושו המקיף לתלמוד ופסקיו נודעים יותר בקרב הלומדים.

הרי"ד נולד באיטליה בעיר 'טראני' (Trani), לרבי מאלי שהיה מגדולי החכמים בעיר 'אוטרנטו' (Toronato - טארנטו)² הסמוכה ל'טראני'.

על זמן לידתו ושנותיו המוקדמות אין אנו יודעים דבר, אך זאת למדנו מתשובתו, כי אף שמקום הולדתו באיטליה מקום תורה היה, מכ"מ גלה הרי"ד למקום תורה לארץ אשכנז, אל העיר 'שפיירא' (Speyer - שפייר), שם למד בישיבתו של רבי שמחה משפיירא שהיה גדול

חכמי אשכנז בדור

תלמידי ר"י הזקן, לצידו של הרי"ד למד אצל רבי שמחה גם רבי יצחק בן רבי משה מווינא מחבר ספר 'אור זרוע', שלימים עמד עם הרי"ד בקשרי התכתבות לאחר חזרתו לאיטליה.

בחזרתו של הרי"ד לאיטליה, הפך לתל תלפיות לכל מבקשי התורה שבאזור, כשהוא נחשב לאישיות התורנית המרכזית ליהודי איטליה ורומניא אחר פטירת חבירו המבוגר ממנו רבי אליעזר מווירונא (Verona - ורונה), עמו ישב יחד בבי"ד³, והוא הופך לסמכות ההלכתית המרכזית בדורות שאחריו באיטליה.⁴

כמו"כ הרי"ד נערץ רבות ע"י חכמי המדינות בהן למד, הלא הן אשכנז וצרפת, אשר גדולי החכמים שבהם כר"י אור זרוע ורבי אביגדור כ"ץ ועוד

¹ ראה מה שכתב בזה החיד"א בספרו 'שם הגדולים' – מערכת הגדולים, מערכת היו"ד, בערכו.
² כך כותב רבינו בנימין מטודילה בספרו 'מסעות בנימין'.
³ כל הפרטים הללו מתבארים מתוך מאסף תשובותיו, וראה ע"כ במבוא של רא"י ורטהיימר לספר תשובותיו בהוצאת 'מכון התלמוד הישראלי'.
⁴ כפי שניכר מספרי הריבב"ן ורבינו זדקיה בעל 'שבלי הלקט' שהיו בדור שאחריו וכן אצל שאר חכמי בית מדרשם.
⁵ רבינו אברהם בן רבי עזריאל בספרו 'ערוגת הבשם' ועוד.

⁶ תשובות מהר"ם (דפוס ברלין) סי' שלט עמ' 286.
⁷ ראה על כל זה במבוא הנ"ל פרק ט ופרק י.
⁸ ראה על כך במבוא הנ"ל פרק ח.
⁹ ראה במבוא הנ"ל פרק ו.
¹⁰ על מנת ליצור בידול בין שמו של הרי"ד ובין שם נכדו הריא"ז, נהגו לכנות את הרי"ד בשם – ר' ישעיה הראשון או ר' ישעיה הזקן, ואת נכדו בשם ר' ישעיה האחרון או השני.
¹¹ חיד"א בספרו 'שם הגדולים' – מערכת הגדולים, מערכת היו"ד בערכו.
¹² ראה במבוא הנ"ל פרק ה בסופו.

חיבוריו

ספר הפסקים. ספר זה הוא ספרו העיקרי של הרי"ד, בו הוא בא להכריע את ההלכה בכל מרחבי הש"ס, כשהוא עושה זאת אף במסכתות שאין הלכותיהן נוגעות למעשה, במסגרת חיבור זה לא נמנע הרי"ד אף מלחדש בפסקיו ולחלוק על הקודמים לו. לחלק מן המסכתות הוסיף הרי"ד את '**קונטרס הראיות**' בו הוא מביא ראיות לחידושו בהלכה על המסכת. חיבור זה מצוי בידינו כמעט בשלימותו, ונדפס ע"י 'מכון התלמוד הישראלי' ביחד עם ספר הפסקים של נכדו הריא"ז.

ספר המכריע. כתוספת לספר הפסקים חיבר הרי"ד את 'ספר המכריע', המכיל משא ומתן למדני רב, ובו הוא מתווכח עם גדולי דורו והקודמים לו בעניני ההלכה, שחלק בהם על קודמיו. בשנת תשנ"ח יצאה לאור מהדורה מחודשת של הספר מתוך כת"י בידי מכון 'כתב יד וספר' בעריכת ר' שלמה א. ורטהיימר.

תשובות הרי"ד. ספר זה מרכז את תשובותיו של הרי"ד לשואליו, ובו למעלה מחמישים תשובות, חלקם בהלכה, ורבים מהם ביאורי סוגיות. הספר יצא לאור מכת"י בתשכ"ז, על ידי מכון 'יד הרב הרצוג' בעריכת הרב אברהם יוסף ורטהיימר.

כמו"כ ידוע לנו כי עסק הרי"ד בפייטנות ושירה כשאר גדולי דורו, וידועים לנו לפחות שני פיוטים מפרי עטו. כמו"כ חיבר הרי"ד עוד מספר ספרים, שאינם בידינו והם: **פירוש הספרא**, (נזכר בכתבי הרי"ד). **פירוש למשניות סדר טהרות**, (נזכר בכתבי הרי"ד פעמים רבות). ו**פירוש להגדה של פסח**, (נזכר ע"י השבלי הלקט בפירושו להגדה).

פירוש התורה מכונה גם '**נמוקי חומש**'. חיבור זה הוא כפה"נ הראשון שנתחבר ע"י הרי"ד, בדרך פרשנותו נוטה הרי"ד רבות אל הפשט, ומתרחק מן הדחוקים, והוא אף משתדל לתמצת דבריו ככל הניתן. על חיבור זה נתווספו הגהות שונות במהלך הדורות, ביניהם גם הגהות מרבי זדקיה הרופא בעל 'שבולי הלקט'. חיבור זה נדפס ע"י ח"ד שעוואל בהוצאת מוסד הרב קוק, אם כי יש המפקפקים אם הספר כפי שנדפס יצא מתחת ידי הרי"ד, [ע"י על כך בדבריו של ר"ש חסידה במבואו לספר 'שבולי הלקט' ח"ב].

פירוש הנ"ך. גם הוא בנוי כמעשה חיבור ה'נימוקי חומש' ומצטיין בקצרנותו וחתירתו לפשט, נדפס בשלימות ע"י רא"י ורטהיימר בהוצאת 'מכון כתב וספר'.

חידושים לתלמוד המכונים [משום מה] 'תוספות הרי"ד'. על אף שמם אין שום זיקה בין החיבור לכתבי 'בעלי התוספות', והוא דומה בסגנון עריכתו יותר לכתביהם של גדולי אשכנז, שהרי"ד היה תלמידם. את חיבור זה חזר הרי"ד במהדורות חוזרות ונשנות, כשהוא חוזר בו לעיתים מדבריו ממהדורה למהדורה, ולפעמים אף משיג על עצמו בחריפות למדי. חיבור זה נדפס על כמה מסכתות בצד הש"ס, ועל השאר בנפרד. אם כי אין החיבור מצוי בידינו בשלימותו וודאי לא בכל מהדורותיו. בשנים האחרונות הוחל בההדרת חיבור זה ע"י 'מכון הוצאת כתבי הראשונים' שע"י מוסד הרב קוק. [כפה"נ בחיבור זה נכללים מה שהרי"ד מזכיר בכתביו 'כליקוטים' או 'ספר הלקט' וה'קונטרסין', וכן מה שמביאים בשם 'מגילת סתרים' דהרי"ד].

תגובות הערות והארות למאמר 'פרשני המקרא', נא לשלוח בדוא"ל: moshegmosheg@gmail.com